

ΣΧΟΛΙΑ ΠΑΝΩ ΣΕ ΣΤΙΧΟΥΣ ΤΟΥ ΣΕΦΕΡΗ

Τὰ σημειώματα πού ακολουθοῦν σχολιάζουν κάποιες ποιητικές συναντήσεις τοῦ Γ. Σεφέρη μὲ ἔργα τῆς νεοελληνικῆς (καὶ εὐρωπαϊκῆς) λογοτεχνικῆς παράδοσης. Συναντήσεις πού ὀφείλονται εἴτε στὴν ἔλξη τῆς εὐαισθησίας τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο κείμενο εἴτε σὲ ἐνδιαφέρουσα ἢ καὶ ἀπροσδόκητη ἀναλογία στὴν ἀποτύπωση ἐνὸς κοινοῦ τόπου ἢ μιᾶς ταυτόσημης ιδέας. Νομίζω πὼς κατὰ κάποιον τρόπο καὶ σωστά χρησιμοποιημένα βοηθοῦν τὴν προσέγγιση στὸ ποίημα¹, ἔστω καὶ ἂν ἀρκετὲς φορές ἀκροβατοῦν ἀνάμεσα στὸ πιθανὸ καὶ τὸ πραγματικό (;

Α' []σὰ νὰ εἶχε δεῖ τὴν "Υδρα
στὸ οὐράνιο περιβόλι.

(Στροφή, 11-12· 17/1/1931²)

Ἡ Anna Gentilini στὸ μελέτημά της «Seferis e Kalvos» παραλληλίζει τὸ οὐράνιο περιβόλι μὲ τὸν «οὐράνιον κῆπον / τῶν Πιερίδων» τοῦ Κάλβου (Εἰς Μούσας, 14-15)³. Νὰ μὴν ἀγνοήσουμε ὅμως μιὰν ἄλλη πιθανή συσχέτιση (ὄχι μόνο λεκτική), τὰ περβόλια στὸν ἀέρα ἀπὸ τὴν τρίτη Πράξη, στίχος 34, τῆς *Ἐρωφίλης* («καὶ χίλια μὸκτιζε ὁμορφα περβόλια στὸν ἀέρα» ἢ ἴδια ἔκφραση καὶ στὴν *Ἀφιέρωση*, 75, τῆς *Ἐρωφίλης*). Ἡ ἔκφραση αὐτοῦσια βρίσκεται σὲ ἓνα ἄλλο ποίημα τοῦ Σεφέρη, τὴ *Μπαλάδα*⁴ («νὰ χτίζομε περβόλια στὸν ἀέρα», στίχ. 10, 20, 30, 35), γραμμένη στίς 10/11/1931 (σὲ πρώτη μορφή στίς *Μέρες*, Β' 3/11/1931). Γιὰ τὴ συσχέτιση περισσότερο στὸ σημείωμα Ε'· ἐδῶ σημειῶνω τὰ ὅσα γράφει ὁ ποιητὴς στὸν Γ.Κ. Κατοῖμπαλη (γράμμα του ἀπὸ Λονδίνο, 3/10/1931)· «Καὶ καταλαβαίνω πόσο σπάνιο καὶ σπουδαῖο εἶναι νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ καθίσει ἓνα βράδι νὰ κουβεντιάσει μὲ δυὸ τρεῖς φίλους γιὰ τὸν Παλαμᾶ ἢ γιὰ τὴν

1. Γιὰ τὴν ὁποία χρησιμότητα αὐτῶν τῶν σχολίων βλ. καὶ τὰ ὅσα σημειῶνει ὁ Ξ.Α. Κοκόλης στὰ «Σημειώματα στὸ περιθώριο τῶν *Ποιημάτων*» τοῦ Γ. Σεφέρη», *Ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Λίνο Πολίτη*. Θεσσαλονίκη 1979, σ. 313.

2. Οἱ χρονολογίες τῶν ποιημάτων τῆς *Στροφῆς* ἀνακοινώνονται ἀπὸ τὸν Γ. Σεφέρη σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Γ.Κ. Κατοῖμπαλη (Λονδίνο, 12/11/1931)· «· Ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία Γ.Κ. Κατοῖμπαλη – Γιώργου Σεφέρη» Παρουσίαση καὶ σημειώσεις: Γ.Π. Σαββίδης, *Νέα Ἑστία* 108 (1980) 1368 (τεῦχος 1278, *Ἀφιέρωμα στὸν Γ.Κ. Κατοῖμπαλη*).

3. Στὸ *Omaggio a Seferis*. Università di Padova. Studi Bizantini e Neogreci. Liviana Editrice. Padova 1970, σ. 193. Ὁ Γιάννης Δάλλας (*Εἰσαγωγή στὴν ποιητικὴ τοῦ Μίλτου Σαχτούρη*. Κείμενα Ἀθήνα 1979, σ. 64) γιὰ τοὺς ἰδίους στίχους φαίνεται νὰ παραπέμπει στὸ Σολωμικὸ στίχο «[Κι ἢ θάλασσα]. Σὰν περιβόλι εὐώδησε καὶ τ' ἄνθη του ἦταν τ' ἄσπρα».

4. Δημοσιευμένη τώρα στὸ *Τετράδιο Γυμνασμάτων*, Β'. Ἰκαρος [1976], σ. 55-56· στίς Σημειώσεις ὁ Γ.Π. Σαββίδης παραπέμπει στὸ στίχο 75 (τῆς *Ἀφιέρωσης*).

Ἐρωφίλη»⁵· καὶ σέ ἄλλο γράμμα του στὸν ἴδιο (12/11/1931)· «... γύρεψα ἀπὸ τοὺς Κρητικούς ὅ,τι γύρεψε [ὁ Valéry] ἀπὸ τοὺς Γάλλους λογοτέχνες τοῦ 17ου»⁶.

Β' Στὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς
κάθισες πρὸς τὸ θράδυ
μὲ τοῦ ματιοῦ σου τὸ μαυράδι
δείχνοντας πὼς πονεῖς·

(Ἡ λυπημένη, 1-4· 15/4/1930)

Στὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς προσμένουμε τὸ θάμα
ποῦ ἀνοίγει τὰ ἐπουράνια κι εἶν' ὅλα βολετά
(Ἐρωτικός λόγος, Ε' 5-6· Ὀκτ. '29-Δεκ. '30)

Ἡ πέτρα τῆς ὑπομονῆς καὶ ἡ πιθανὴ προέλευσή της ἔχουν ἀπασχολήσει πολλοὺς μελετητές. Πρῶτον, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, τὸν καθηγητὴ Λίνο Πολίτη, ποῦ ὑποδεικνύει τὴν πιθανὴ καταγωγὴ τῆς ἀπὸ τὸν Κορνάρο⁷· ἀκολουθεῖ ὁ Γ. Θέμελης ποῦ σὲ ἀνάλυση τῆς *Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ*⁸ ἀναφέρεται στὸ στίχο «καὶ πέτρα τῆς ὑπομονῆς νὰ κάμῃ τὴν καρδιά σου»⁹· ὁ καθηγητὴς Γ.Π. Σαββίδης, ἐξετάζοντας τὴ συναισθηματικὴ ἀτμόσφαιρα ὅλου τοῦ ποιήματος, παραπέμπει στὸ ποίημα τοῦ Καρυωτάκη «Ἡ ψυχὴ μου, 1» («Τὴν ὥρα ποῦ γεμίζουν ἴσκιο οἱ θόλοι, / καθισμένη σὲ πέτρα τὸ κοιτᾷ, / τὸ σφίγγει στὰ ὠχρά χέρια κλαίοντας ὅλη», 9-11)¹⁰· ὁ ἴδιος στὶς «Σημειώσεις» τῶν τελευταίων ἐκδόσεων (ἐνατης κ.ἐξ.) τῶν *Ποιημάτων* τοῦ Σεφέρη ἀναφέρει ὅτι πρόκειται γιὰ κοινὸχρηστὴ λαϊκὴ ἐκφραση καὶ παραθέτει ὡς παράδειγμα τὸν παραπάνω στίχο τῆς *Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ*¹¹· ὁ Μ. Βουδούρης συσχετίζει μὲ τὴ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*¹²· ὁ καθηγητὴς Μ.Γ. Μερακλῆς προτείνει τὸ παραμῦθι «Τὸ κοιμισμένο βασιλόπουλο», ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ μαχαίρι τῆς σφαγῆς, τὸ σκοινὶ τῆς κρέμασης ἢ κρεμαστῆς καὶ τὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς¹³· ὁ καθηγητὴς Ἀπ.

5. Ὃπου στὴ σημ. 2, σ. 1360.

6. Ὃπου στὴ σημ. 2, σ. 1369.

7. Λίνου Πολίτη, «Μορφὲς τοῦ νεοελληνικοῦ λυρισμοῦ», *Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση* Β' (1946/47) 422-423 σημ. 10 [=Θέματα τῆς λογοτεχνίας μας (Πρώτη σειρά) Β' ἐκδ. Ἐκδ. Κωνσταντινίδη [Θεσσαλονικὴ 1976], σ. 82 σημ. 10].

8. Γ. Θέμελης, *Ἡ διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν*. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας. Β' τόμος, Ἐκδ. Κωνσταντινίδη Θεσσαλονικὴ 1969, σ. 310.

9. *Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*, στίχ. 904 κατὰ τὴν ἐκδοση Γ. Μέγα, ὅπου ὑπάρχει ἡ γραφὴ ἀπομονῆς, ὅπως καὶ στίς λοιπὲς νεώτερες ἐκδόσεις.

10. Κ.Γ. Καρυωτάκη, *Ποιήματα καὶ πεζά*. Ἐπιμέλεια Γιώργος Σαββίδης (Ἐκδ. Ἐρμῆς) Ἀθῆνα 1972, σ. μ'-μά.

11. Μ. Βουδούρη, *Ἑλληνικὰ Συγγραφικὰ Ψευδώνυμα (1800-1973)* Δευτέρη Σειρὰ – Συμπώσεις (ἐπιλογή). Ἐκδ. «Ἑλληνοσύνη» Utrecht 1973, σ. 30 καὶ τοῦ ἴδιου, «Συμπώσεις», *Νέα Σύνορα* ἀρ. 34/36 (Αὐγ./Ὀκτ. 1974) 338.

12. Μ.Γ. Μερακλῆ, «Δύο σχόλια τοῦ Σεφέρη», *Νέα Πορεία* ΙΘ' (1973) 176-177· τὸ παραμῦθι

Σαχίνης έκτος από τη *Θυσία του 'Αβραάμ* υποδεικνύει και τὰ παρακάτω κείμενα· τὸ Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν τοῦ Ρήγα καὶ τὰ *Ἑρωτος ἀποτελέσματα*, ὅπου ὑπάρχει τὸ ἴδιο φαναριώτικο στιχοῦρημα (τελειώνει· «πιά καρδιὰν δὲν σ' ὀνομάζω / ἀλλὰ βέβαια σὲ κράζω / πέτραν τῆς ὑπομονῆς»), καὶ τὴ νουβέλα τοῦ Σπήλιου Πασαγιάννη «Ἐλα νὰ πᾶμε στὸ γιολὸ» (ὅπου ἡ φράση «Τὰ λόγια μου εἶναι σκαλισμένα μὲ τὸ μαχαίρι τῆς ὑπομονῆς στὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς»)¹³, ἢ L. Marcheselli Loukas συσχετίζει τὴν ὑπομονὴ μὲ τὴν πίστη καὶ ὁδηγεῖται σὲ θρησκευτικὰ καὶ ἄλλα κείμενα¹⁴. Τέλος ὁ Α.Κ. Χριστοδούλου ἀναφέρεται στὸ παραμῦθι¹⁵. Δίχως νὰ θέλω νὰ μπερδέψω περισσότερο τὸ ζήτημα θὰ ἀναφερθῶ σὲ δυὸ ἄλλα στοιχεῖα. Τὸ πρῶτο τὸ παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς στὸ ἡμερολόγιό του· «Παρασκευὴ βράδυ, 17 Μάρτη [1933]. Αὐτὴ τὴ στιγμή μοῦ ἔρχεται μιὰ ἀνάμνηση, 25 χρόνων ἴσως, ἀπὸ μιὰ ρίμα ποὺ θὰ μοῦ τραγουδοῦσε κάποια ὑπηρέτρια σὰν ἤμουν παιδί:

Καὶ ἡ πόρτα τῆς ὑπομονῆς ἄνοιξε μοναχὴ της.

– τὶ καλὰ εἰπωμένο ποὺ εἶναι καὶ τὶ παράξενο νὰ θυμηθῶ αὐτὸν τὸ δεκαπεντασύλλαβο ἐπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια» (*Μέρες*, Β'). Ὅσο κι ἂν τὰ λόγια τοῦ Σεφέρη εἶναι μεταγενέστερα, νομίζω πῶς ἡ ἐγγραφὴ αὐτὴ ἔχει τὴ σημασίαν της. Τὸ δεῦτερο στοιχεῖο· στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου *Νικηφόρος Φωκάς* τοῦ Νίκου Καζαντζάκη ὑπάρχουν οἱ παρακάτω στίχοι ποὺ ἀπευθύνει ἡ Θεοφανὼ στὸν Νικηφόρο:

Κύριε,

λέω πῶς μοῦ ἀρέσουν ὅσοι, ἀκίνητοι καθοῦμενοι
στὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς, νικοῦν σιωπώντας.

(*Νικηφόρος Φωκάς*. «Στοχαστής» Ἀθήνα 1927, σ. 52)

Οἱ στίχοι δὲν ὑπάρχουν στὶς ἐπόμενες ἐκδόσεις, ἡ ἔκφραση ὅμως ἔχει μεταφερθεῖ σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἴδιας Πράξης, τῆς πρώτης, καὶ τὴν ἀπευθύνει πάλι ἡ Θεοφανὼ στὸ χορὸ τῶν σκλάβων γυναικῶν· «Τὰ μάτια σας σκεπᾶστε μὴ σπιθίζουν, / σφιχτὰ κρατᾶτε τὰ λαρύγγια σας μὴ σκούξουν· / ὅλες βουβές, σκυφτές, στῆς πομονῆς τὴν πέτρα!» (*Νικηφόρος Φωκάς*. «Πυρσός» Α.Ε. 1939, σ. 29 = *Θέατρο* [τόμ. Β'] Τραγωδίαις μὲ

γνωρίζει καὶ χρησιμοποιεῖ ὁ Ν.Γ. Πεντζίκης· βλ. στὸ βιβλίο του *Συνοδεία*. Πεζογραφήματα 1936-1968. Ἰκαρος [1970], σ. 102 καὶ στὸ ψευδώνυμο βιβλίο τοῦ Σεφέρη Ἰγνάτης Τρελός, *Οἱ Ὁρές τῆς «Κυρίας Ἑρσης»...* «Ἑρμῆς». Ἀθήνα 1973, σ. 105.

13. Ἀπ. Σαχίνης, «Μερικὲς νεοελληνικὲς πηγὲς τῆς Ἑστρίας» τοῦ Σεφέρη», *Νέα Ἑστία* 95 (1974) 305-308.

14. L. Marcheselli Loukas, «Ἐπομονὴ anzi che πίστη. Noterella seferiana» στὸ *Miscellanea Neogreca*. Atti de l Convegno Nazionale di Studi Neogreci. Palermo, 17-19 Maggio 1975 (Atti della Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo. Supplemento No 8). Palermo 1976, σ. 59-66.

15. Α.Κ. Χριστοδούλου, *Ἡ Στροφὴ τοῦ Σεφέρη*. Α' τόμος. Ζῶδιο [Βόλος] 1981, σ. 56, 117.

νὰ σκορπίσει τὸ ἀνέσπερο θάμα του

(Ἔφης Κ. Αἰλιανοῦ, *Δώδεκα παραλλαγές στοῦ «Γιοφύρι τῆς Ἄρτας»*. Ἀετός. Ἀθήνα 1958, σ. 17 ἢ παραλλαγή V)

(ε) Οὔτε ποὺ χρειάζεται νὰ μάθης

ἀπὸ ποῦ κίνησε ἡ ἀγάπη,

θολὸ πῶς ἐπηξε τὸ δάκρυ

στὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς.

(Ἔφης Κ. Αἰλιανοῦ «Θάνατος τοῦ Ὀρφέα, I» ἀπὸ τῆ συλλογῆ *Ἐλεγείες*. Ἀθήνα 1966, σ. 47)

(ς) Κι' ὑπάρχω

ἀνάμεσα στὶς μεγάλες πέτρες

καὶ στὶς «τὰν ἢ ἐπὶ τὰς» στενωποὺς

σ' αὐτὴν τὴν κώχη τῆς ὑπομονῆς

(Γιάννη Νεγρεπόντη, *Φυλάττειν Θερμοπύλας*. Ἀθήνα 1971, σ. 23· γραμμένο τὸ 1968)

(ζ) Οἱ πληγὲς ποὺ ἄνοιξαν

πάνω στοῦ λιγοστοῦ δέρμα τῆς ἀνάμνησης

τὰ βράχια τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ὁδύνης

(Θ.Δ. Φραγκόπουλου [Ἐφήμερε...] ἀπὸ τὴν ἐνότητα «Τριγμοὶ καὶ ψόφοι» (1967-1972) *Τὰ ποιήματα*. Τόμ. Β'. Διογένους. Ἀθήνα 1975, σ. 99)

(η) τὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς στὰ πέδιλά μας

(Κώστα Θεοφάνους, *Στὸν ἀστερισμὸ τοῦ καρκίνου*.

Ἐκδ. Χρυσὴ Τομὴ. Ἀθήνα 1974, σ. 32)

(θ) [] ἡ στροφὴ

στὴ συγκοπὴ τοῦ χρόνου ἡ πέτρα τῆς ὑπομονῆς

καὶ μιὰ ἐρημιὰ

(Γιάννη Δάλλα «Ἡ σκηνὴ καὶ τὰ πρόσωπα» ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Τὸ τίμημα*. Κείμενα. Ἀθήνα 1981, σ. 8· ἡ συλλογὴ γραμμένη ἀπὸ τὸ 1972 ὡς τὸ 1975).

Καὶ μιὰ τελευταία προσθήκη· στὴν «Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ σχήματος ἤτοι τοῦ μανδύου» καὶ τὴν «Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος», ποὺ ψάλλονται γιὰ ὅσους ἐνδύονται τὸ μοναχικὸ σχῆμα ὑπάρχει ἡ εὐχή· «... γένοιτό σοι [ὁ πανοικτίρμων Θεὸς] τεῖχος ὄχυρόν ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ, πέτρα ὑπομονῆς, παρακλήσεως ἀφορμὴ...»¹⁷.

Γ' κι εἶχες στὰ χεῖλια τὴ γραμμὴ

17. *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum...* Jac. Goar. Editio secunda. Venetis MDCCXXX, σ. 384, 409.

πού είναι γυμνή και τρέμει
 σὰν ἡ ψυχὴ γίνεται ἀνέμη
 καὶ δέουνται οἱ λυγμοὶ
 ('Η λυπημένη, 5-8· 15/4/1930)

Στὸ ποίημα «Μυστικὸς βράχος» τοῦ Γιάννη Κλ. Ζερβοῦ ἀπὸ τῆ συλλογῆ *Ρυθμοὶ ζωῆς* ('Αθήνα 1921, σ. 14, β' ἔκδοσις 'Αθήναι 1929, σ. 14) ὑπάρχουν οἱ στίχοι:

Στῇ σκιά σου, τοῦ χωριοῦ ἡ ζωὴ καὶ μυστικά ξετρέχει.
 Καὶ κλίνει ἐπάνω φωτεινὸ, μὲ ἄστρα, βαθύ μυστήριον.
 Κι ὡς ἀπ' τὰ βάθη σου κινᾷ τὸ ριγηλὸ τ' ἀνέμῃ
 Στὰ φύλλα: πού κρυφομιλεῖ κι ἀκούει ἡ ψυχὴ καὶ τρέμει.
 (Μυστικὸς βράχος, 4-7)

Εἶναι ἐνδιαφέρουσες ἡ ὁμοιότητα, ἡ συγγένεια τοῦ ἤχου ἀλλὰ καὶ οἱ μεταλλαγές ἀνάμεσα στὰ δυὸ ποιήματα. (Βλέπε καὶ τὸ τέλος τῆς «Λυπημένης»· «τὸ νόημα πού στὸν κόσμον δίνει / ἑναστρος οὐρανός»). Θυμίζω πῶς τὰ ποιήματα τοῦ Καλύμνιου ποιητῆ (1884-1959) καὶ ἰδίως οἱ *Ρυθμοὶ ζωῆς* εἶχαν κάνει ἐντύπωση γιὰ τὴν ἄδοξη ποιήσή τους κι ἀκόμη πῶς ἀπὸ τοὺς πρώτους πού μίλησαν γιὰ τὸν Ζερβὸ ἦταν ὁ Γ.Κ. Κατσιμπαλῆς (ἄρθρο στὴν ἐφ. 'Αγὼν τῶν Παρισίων, 4/12/1926) πού φρόντισε νὰ ἐκδοθεῖ καὶ συναγωγή ἁρθρῶν γιὰ τὸν Ζερβὸ ('Ο ποιητὴς Γιάννης Κλ. Ζερβός. 'Αθήνα 1930) καὶ ὁ 'Α. Καραντώνης (στον περ. 'Ελληνικὴ 'Επιθεώρησις ΚΓ' (1929/1930) 88-89, κ.ά.). 'Ο Ζερβὸς ἀφιέρωσε τὴ συλλογὴ του *Στίχοι* ('Αθήνα 1928, ἐξώφυλλο 1929) «Στὸν καλὸ φίλον Κωνστ. Γ. Κατσιμπαλῆ», πατέρα τοῦ φίλου τοῦ Σεφέρη. Τέλος θυμίζω τὸ γράμμα τοῦ Σεφέρη στὴν ἀδελφὴ του (ἀπὸ τὸ Παρίσι, 3 'Ιουνίου 1922)· «Μὴν ξεχάσεις τὰ βιβλία πού σοῦ γύρεψα, εἶναι πάρα πολὺ ἀναγκαῖα, τοῦ Ζερβοῦ ὁ τίτλος Γιάννης Ζερβὸς Καλύμνιος, *Ρυθμοὶ ζωῆς*, 'Αθήνα 1921»¹⁸.

Δ' Δὲν εἶναι οὔτε ἡ θάλασσα
 δὲν εἶναι οὔτε ὁ κόσμος
 τὸ γαλάζιο αὐτὸ φῶς
 στὰ δάχτυλά μας

κάτω ἀπὸ τὰ βλέφαρα
 χίλιες ἀντένες
 ψάχνουν ζαλισμένες
 τὸν οὐρανὸ

(Ρουκέτα, 1-8· 1931)

Εἶναι γνωστὴ καὶ συζητημένη ἡ ἐπίδρασις πού ἄσκησε ὁ Καρυωτάκης

18. 'Ιωάννης Τσάτσου, 'Ο ἀδερφός μου Γιώργος Σεφέρης. Βιβλ. τῆς «'Εστίας» ['Αθήνα 1973], σ. 162.

στὸν Σεφέρη¹⁹. Νομιμοποιεῖται λοιπὸν καὶ ἡ προσγραφή τῶν παραπάνω στίχων στὸ κλίμα τῆς ποιήσεώς του καὶ πιὸ συγκεκριμένα κάποια ἀντιστοιχία μὲ τοὺς στίχους:

Εἴμαστε κάτι ἀπίστευτες ἀντένες.
 Ὑψώνονται σὰ δάχτυλα στὰ χάη,
 σπὴν κορυφή τους τ' ἄπειρο ἀντηχάει,
 μὰ γρήγορα θὰ πέσουνε σπασμένες.
 ([Εἴμαστε κάτι...], 5-8 ἀπὸ τὰ *Ἐλεγεία καὶ σάτιρες*)

Ἀξιοπρόσεκτη καὶ ἡ ὁμοιότητα τῆς ἀρχῆς τῆς «Ρουκέτας» («Δὲν εἶναι.../ δὲν εἶναι...») μὲ τὴν ἀρχὴ ἑνὸς χαρακτηριστικοῦ τετράστιχου τοῦ Καρυωτάκη, τῆς «Κριτικῆς» (πάλι ἀπὸ τὰ *Ἐλεγεία καὶ σάτιρες*): «Δὲν εἶναι πιά τραγούδι αὐτό, δὲν εἶναι ἀχός».

Ε' μοῦ λέγανε, στὰ παιδικὰ μου χρόνια, τὸ τραγούδι τοῦ Ἑρωτόκρι-
 του μὲ τὰ δάκρυα στὰ μάτια·
 τότες ποὺ τρώμαζα μέσα στὸν ὕπνο μου ἀκούγοντας τὴν
 ἀντίδικη μοῖρα τῆς Ἀρετῆς νὰ κατεβαίνει τὰ
 μαρμαρένια σκαλοπάτια.
 (Πάνω σ' ἓναν ξένο στίχο, 17-18· Χριστούγεννα 1931)

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἡ Ἀρετὴ τοῦ στίχου 18 εἶναι ἡ Ἀρετούσα τοῦ Κορνάρου²⁰, οὔτε πὼς σὲ ἓνα διαφορετικὸ ἐπίπεδο ὁ ποιητὴς ὑποβάλλει τὶς ἀτυχίες τῆς ἀρετῆς μὲ τὴν ἠθικὴ ἐννοια²¹. Ὡστόσο ἡ ἔκφραση ἀντίδικη μοῖρα πηγάζει ἀπὸ ἓνα ἄλλο κρητικὸ ἔργο, οἰκεῖο στὸν ποιητὴ, τὴν *Ἑρωφίλη* τοῦ Γ. Χορτάτζη (βλ. καὶ Α') καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ μονόλογο τῆς Ἑρωφίλης στὴν πρώτη σκηνὴ τῆς τρίτης πράξεως:

Μοῖρα κακὴ κι ἀντίδικη, τυραννισμένη μοῖρα,
 ποῖα πάθη ἀπὸ τὸν Ἑρωτα, ποιὲς πρίκες δὲν ἐπῆρα;
 (Πράξη Γ' 9-10· ἔκδ. Ξανθουδίδη)

πρβλ. καὶ

19. Βλ. κυρίως τὴν εἰσαγωγή τοῦ Γ.Π. Σαββίδη στὰ *Ποιήματα καὶ πεζὰ* τοῦ Καρυωτάκη, ὅπου σπὴ σημ. 10, ἀλλὰ καὶ Ἄλ. Ἀργυρίου, «Γιῶργος Σεφέρης. Ποιητικὴ τέχνη καὶ ἱστορία» στὸ *Κύκλος Σεφέρη*. Βιβλιοθήκη Γενικῆς Παιδείας, 10. Ἐταιρεία Σπουδῶν Νοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας. Ἰδρυτής: Σχολὴ Μωραΐτη. Ἀθῆνα 1980, σ. 24-25.

20. Ἔτσι ὁ Γ.Π. Σαββίδης στὶς «Σημειώσεις» τῶν *Ποιημάτων* τοῦ Σεφέρη πρβλ. καὶ Massimo Peri, «Seferis e l' Erotokritos» στὸ *Memoria di Seferis Studi critici a cura della Cattedra di Neogreco*. Università di Padova. Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia, vol. LVII, Leo S. Olschki Editore Firenze MCMLXXVI, σ. 87-88.

21. Πρβλ. καὶ ἐρμηνεῖα Γ.Δ. Παγανοῦ στὸ συλλογικὸ ἔργο Λ. Κούσουλα – Χ. Μηλιῶν – Γ. Παγανοῦ – Ν. Τριανταφυλλόπουλου, *Νεοελληνικά*. Διδακτικά δοκίμια γιὰ τὸ Λύκειο. Ἐκδ. Παπαζήση. Ἀθῆνα [1976], σ. 142.

“Ωφου πρικύ μου ριζικό, κι αντίδική μου μοίρα,
 τόσα γοργό μ’ ἐκάμετε νύφη γιαμιά και χήρα!
 (Πράξη Ε΄ 485-486)

Ἀσφαλῶς ἡ λέξη ἀντίδικος σέ διάφορους τύπους και σημασίες ὑπάρχει και στὸν Ἑρωτόκριτο (πρβλ. Α΄ 122, 978, 1005, 1645, Δ΄ 576, Ε΄ 596 ἑκδ. Ἀλεξίου), σέ πολλὰ ἄλλα ἔργα τῆς Κρητικῆς και εὐρύτερα τῆς μεσαιωνικῆς και νεώτερης λογοτεχνίας μας, στὴν ἴδια τὴν Ἑρωφίλη (Ἰντερμ. Α΄ 7, Πρ. Β΄ 70, Πρ. Γ΄ 183, 422, 432, Ἰντερμ. Γ΄ 69) και ξανά στὸν Σεφέρη («Ἑρωτικός λόγος», Γ΄ 21). Μᾶς ὁδηγοῦν ὁμως στὴν Ἑρωφίλη και μάλιστα στὸ πρῶτο ἀπόσπασμα ὁ συνδυασμός ἀντίδικη μοίρα και πολὺ περισσότερο ὁ ἴδιος ὁ ποιητής. Ὁ Σεφέρης, ποὺ γνώριζε καλά τὴν Ἑρωφίλη²², πρέπει νὰ εἶχε κρατήσει ζωντανὸ στὴ μνήμη του αὐτὸν τὸ μονόλογο (Πράξη Γ΄ 1-46) μιὰ και ἀναφέρεται σ’ αὐτόν, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, περισσότερες ἀπὸ μιὰ φορές. (Εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ ποιητής συνήθιζε νὰ γυρίζει συχνὰ σέ «θέματα» ποὺ τὸν ἐντυπωσίαζαν και νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ σέ διαφορετικὰ σημεῖα τοῦ ἔργου του). Ἔτσι οἱ στίχοι 7-8 (τῆς Γ΄ Πράξης), ποὺ προηγοῦνται ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμά μας, «...σὰ νά’χα νὰ περάσω / μιὰ θυμωμένη θάλασσα, γῆ ἄγριο κιανένα δάσο» ἀναφέρονται στὸ «Μονόλογο πᾶνω στὴν ποίηση» (Μᾶης 1939· *Δοκιμές* Α΄, σ. 153) και ἐμφανίζονται στὰ *Τρία κρυφὰ ποιήματα* («Ἐπὶ σκηνῆς» Α΄· βλ. και «Σημειώσεις» *Ποιημάτων*)· οἱ στίχοι 9-10 στὸ ὑπὸ συζήτηση ἀπόσπασμα· ἡ ἔκφραση περβόλια στὸν ἄερα, στίχ. 34 (ἡ ἴδια ἔκφραση και στὴν «Ἀφιέρωση» τῆς Ἑρωφίλης, 75), κρύβεται ἴσως στὴ «Στροφή» και ὑπάρχει αὐτοῦσια στὸ ποιητικὸ γύμνασμα «Μπαλάδα» και στὶς *Μέρες*, Β΄ (3/11/1931), ὅπου ἡ πρώτη γραφὴ τῆς «Μπαλάδας» (βλ. Α΄). Δὲν ξέρω κατὰ πόσο θὰ πρέπει νὰ προσθέσω (ἔστω και μὲ κάθε ἐπιφύλαξη και δισταγμὸ – μιὰ και ἡ λέξη εἶναι τόσο κοινὴ στὴν ἴδια τὴν Ἑρωφίλη, τὸν Ἑρωτόκριτο και ἄλλοι) τὴ λέξη παιδωμὴ (Πράξη Γ΄ 6, 16) ποὺ ὑπάρχει στὴν «Ἀνοιξη μ.Χ.», στίχ. 52, και στὸ «Θερινὸ ἡλιοστάσι» ΙΔ΄ 11. Νὰ σημειώσουμε τέλος ὅτι πρὸς τὴν Ἑρωφίλη μᾶς ὁδηγοῦν ἡ «θεατρικότητα» τῶν συγκεκριμένων στίχων τοῦ Σεφέρη²³ και οἱ στίχοι: «Φοβοῦμ’ ἀσκιές, τρέμω ὄνειρα, δειλιῶ σημάδια πλήσια, /... / κι ἄγρια τὴ νύκτα μὲ ξυπνοῦ

22. Βλ. ἐδῶ Α΄ και σχετικὲς ἀναφορὲς στὶς *Δοκιμές*· στὰ χρόνια «προετοιμασίας» τοῦ Σεφέρη εἶχαν κυκλοφορήσει και οἱ νεώτερες ἐκδόσεις τῆς Ἑρωφίλης· στὰ 1926 τοῦ Ν. Βέν, στὶς ἐκδόσεις «Στοχαστὴ», και στὰ 1928 ἡ κριτικὴ τοῦ Στέφ. Ξανθοῦδη – στὴν τελευταία ὁ Σεφέρης ἀναφέρεται τουλάχιστον μιὰ φορὰ (*Δοκιμές*, Α΄ 504).

23. Ἐδῶ ἴσως ὑπάρξει ὁ ἀντίλογος ὅτι ὁ Ἑρωτόκριτος ἀνέβηκε πρῶτος στὴ σύγχρονη νεοελληνικὴ σκηνή, σὲ διασκευὴ Θ. Συναδινοῦ, τὴν 1/11/1929 – τὴν παράσταση ἀναφέρει ὁ Σεφέρης στὶς *Δοκιμές*, Α΄ 278 – και ἄργότερα ἡ Ἑρωφίλη (βλ. Γιάννη Σιδέρη, «Τὰ κρητικὰ θεατρικὰ ἔργα. Ἡ παρουσία τους στὴ νέα ἐλληνικὴ σκηνή», *Θέατρο* τεῦχος 4 (Ἰούλ. / Αὐγ. 1962) 24-29), νομίζω ὁμως ὅτι τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν ἀναιρεῖ τὴν παραπάνω σκέψη. Γιὰ τὸ θέμα Σεφέρης – θέατρο βλ. Cristina Stevanoni, «Seferis e il teatro» στὸ *Memoria di Seferis*, ὅπου στὴ σελ. 20, σ. 267 ἐξ.

χίλιες θωριές, και τούτη / τη βαρεμένη μου καρδιά σκίζου και σφάζου μου τη» (Πράξη Β' 111-118);

Ὁ ποιητής, είτε θεληματικά είτε ὑποσυνειδήτα, ἐπλεξε τὴν τύχη τῆς Ἀρετούσας μὲ τῆς Ἑρωφίλης²⁴ ζευγαρώνοντας σὲ ἓνα του στίχο δυὸ ἡρώιδες μὲ «ἴδια ψυχὴ», ποὺ «βασανίζονταν ἀπὸ μιὰ μεγάλη στέρση [...]

τῇ στέρση τῆς ἐλευθερίας»²⁵.

Γ' Προτιμῶ μιὰ στάλα αἷμα ἀπὸ ἓνα ποτήρι μελάνι.

(Κυριακὴ, ἀπὸ τὶς «Σημειώσεις γιὰ μιὰ Ἑβδομάδα»· καλοκαίρι 1933)

Κάποτε ὁ Στράτης Θαλασσινὸς εἶπε: «Προτιμῶ μιὰ στάλα αἷμα ἀπὸ ἓνα ποτήρι μελάνι». Νομίζω, τὸ δῶρο ποὺ ἔχει νὰ ἐκφράζεται θὰ τὸν καταστρέψει.

(Γράμμα ἀπὸ Λονδίνο, 19/7/1932· Μέρους, Β')

Στὸ βιβλίο *Τὸ ταξίδι τοῦ Ἑκατοντάρχου*²⁶ τοῦ Ἑρνέστου Ψυχάρη (1883-1914), γιοῦ τοῦ Γιάννη Ψυχάρη, ὑπάρχει ἡ περικοπὴ: «– Πῶς λοιπὸν πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη σου, νὰ χρησιμοποιήσῃ κανεὶς τὴ ζωὴ; εἶπε μιὰ μέρα [ὁ Μαξέντιος, γάλλος ἀξιωματικὸς τῆς Λεγεώνας, πρωταγωνιστῆς τοῦ βιβλίου] στὸ νεαρὸν ἐκεῖνο Μαυριτανὸ ποὺ τὸν εἶχε πάει στὰ ἐρείπια τοῦ Κσάρ. – Ν' ἀντιγράψουμε τὸ Βιβλίο [τὸ Κοράνι] μ' ἐπιμέλεια, καὶ νὰ μελετοῦμε τὰ χαντίτ, γιατί εἶναι γραμμένο: *Τὸ μελάνι τῶν σοφῶν εἶναι πολύτιμο, πιὸ πολύτιμο ἀκόμη κι ἀπ' τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων*». Καὶ λίγο πιὸ κάτω: «Τὰ λόγια τοῦ συντρόφου του τὸν ἀναστάτωσαν [...] Ὅσο ἄθλιο κι ἂν θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του, ἤξερε ὅμως πῶς ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ κείνους ποὺ εἶχαν προτιμήσῃ τὸ φτερὸ τῆς χήνας τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὴ δάφνη τοῦ μάρτυρα [...] Τί θὰ εἶχαν γίνῃ οἱ πολιτισμοὶ τῆς Δύσης [...] ἂν δὲν εἶχε διαλαληθεῖ ἡ ὑπεροχὴ τῆς καρδιᾶς;»²⁷.

Εἶναι ἄραγε τολμηρὸ νὰ πιστωθεῖ ἡ ταυτότητα τῶν ἀντιλήψεων, διατυπωμένη μὲ τὴν ἀνάποδη ὀψη τοῦ ἴδιου νομίσματος, στὴν ἀντίστοιχη πορεία δύο ὁμόρριζων πολιτισμῶν ὅπως ἐκφράζεται στὶς παραμονές δυὸ μεγάλων παγκοσμίων συγκρούσεων; (Ὁ Ἑρν. Ψυχάρης γράφει στὶς παραμονές τοῦ Α' Παγκόσμιου πολέμου, ὁ Σεφέρης λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ Δεύτερο).

Ζ' Πέφτουν ὁλοένα σήμερα νομίσματα πάνω στὴν πολιτεία
ἀνάμεσα σὲ κάθε κόμπο σὰ μιὰ σταλαματιά στὸ χῶμα
(Ἡ χώρα τοῦ ἀχωρήτου· Μεγ. Παρασκευὴ 1938)

24. Πρβλ. *Δοκιμές*, Α' 510.

25. Πρβλ. *Δοκιμές*, Α' 268-269.

26. Ἑρνέστου Ψυχάρη, *Τὸ ταξίδι τοῦ Ἑκατοντάρχου*. Μετάφραση Γ. Βερίτη. Ἐκδ. «Ἡ Δαμασκός» Ἀθῆναι [1949], γαλλικὸς τίτλος *Le voyage du Centurion*, α' ἔκδ. 1915.

27. Ὁ.π., σ. 30· ἡ ὑπογράμμιση τοῦ συγγραφέα.

Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς εἰκόνας βλέπε τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τῆς κηδεῖας τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου στὴν Κρήτη· «Μεταλλικός ἤχος καμπάνας γυαλίζει κάπου – κάπου, σὰ μιὰ δεκάρα ποὺ ἔπεσε» (Μέρρες, Γ', Παρασκευὴ 27/3/1936). Βλέπε καὶ τοὺς στίχους· «Χτύπησε ἡ καμπάνα τοῦ καραβιοῦ / σὰν τὴ μονέδα πολιτείας ποὺ χάθηκε» (Οἱ γάτες τ' Ἀι-Νικόλα, 18-19· 5/2/1969)²⁸. Ἴσως ἡ ἀπώτερη καταγωγὴ τῶν στίχων νὰ ἀνιχνεύεται στὶς Ὠδὲς τοῦ Κάλβου·

Ἀπὸ τὸν οὐρανόν,

.....

τὸ ψυχρόν της ἀργύριον
ρίπτει ἢ σελήνη.

(Εἰς θάνατον, 21 - 25)²⁹

Οὕτως ἀπὸ τὸν ἥλιον,
ὥσάν πυρὸς σταλάγματα,
πέφτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν
τῶν αἰώνων, καὶ χάνονται
διὰ πάντα ἢ ὦραι.

(Εἰς τὴν Νίκην, 56-60· βλ. καὶ I')

Η' ἕνας μέγας ἥλιος ὅλο ἀγκάθια μὰ τόσο ψηλὰ στὸν οὐρανό.
(Διάλειμμα χαρᾶς, 5· ἀνοιξη 1938)

στόλισε τὰ μαλλιά σου μὲ τ' ἀγκάθια τοῦ ἡλίου
(«Κίχλη», Γ' 68· Ὀκτ. 1946)

πρβλ. καὶ

[] Τοῦ φεγγαριοῦ τ' ἀγκάθι
(Ἑρωτικὸς λόγος, Γ' 31· Ὀκτ. '29 - Δεκ. '30)

Τοῦ φεγγαριοῦ τ' ἀγκάθι...
(Μέρρες, Α' 13/8/1927)

Τὸν Κάλβο τὸν ἔχει μελετήσῃ ὁ Σεφέρης, ἀλλὰ καὶ στὰ ποιήματά του ἔχει ἐπανειλημμένα συναντηθεῖ μὲ τοὺς στίχους τοῦ μοναχικοῦ ἐπτανήσιου. Πολλὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς ποιητικὲς πρὸσεγγίσεις ἔχουν ἤδη ἐπισημανθεῖ εὐκαιριακὰ ἢ σὲ εἰδικὰ μελετήματα³⁰. Τὰ τελευταῖα αὐτά

28. Πρβλ. «Ἄκουγα πέταλα σὰν ἀργυρὰ δηνάρια» (Τρεῖς μούλες, 4).

29. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπήχηση αὐτῆς τῆς στροφῆς στὸ Σεφέρη βλ. καὶ Anna Gentilini, ὅπου σπὴ σημ. 3, σ. 190.

30. Βλ. π.χ. Γ.Π. Σαββίδη, «Μιὰ περιδιάβαση» στὸ *Γιὰ τὸν Σεφέρη*. Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὰ τριάντα χρόνια τῆς Στροφῆς. Ἀθήνα 1961, σ. 321-322, τοῦ ἴδιου, ὅπου σπὴ σημ. 10, σ. μδ', Anna Gentilini, ὅπου σπὴ σημ. 3, Νάσου Βαγενᾶ, *Ὁ ποιητὴς καὶ ὁ χορευτὴς*. Μιὰ ἐξέταση τῆς ποιητικῆς καὶ τῆς ποίησης τοῦ Σεφέρη. Κέδρος 1979, σ. 329.

σημειώματα μᾶς δείχνουν ἀντίστοιχες διασταυρώσεις στίχων τοῦ Σεφέρη μὲ στίχους τῶν Ὡδῶν. Ἐδῶ π.χ. ἀπηχοῦνται οἱ στίχοι:

“Ὅχι φῶς καὶ χαράν,
ἀμὴ φλογώδεις ἄκανθας
βρέχει δι’ αὐτοὺς ὁ ἥλιος
(Εἰς Χίον, 101-103)

Ἀπὸ τοὺς ἴδιους καλβικούς στίχους καὶ τὰ «ἀγκαθόφυλλα τοῦ ἡλίου» στὸ Ἑξίον Ἑστὶ τοῦ Ἑλύτη (Ψαλμὸς Ι΄)³¹. Ἀπὸ τὸν Κάλβο (ἢ ἀπὸ τὸν Σεφέρη; – τοὺς ἔχει μελετήσῃ καὶ τοὺς δυό, ἔχει συναντηθεῖ μαζί τους συχνά), ἀλλὰ φορτισμένος μὲ καινούργιες ἐμπειρίες, ὁ στίχος τοῦ Γιάννη Δάλλα:

κι ὁ ἥλιος ἀγκαθωτὸς νὰ φεύγει καὶ νὰ γυρίζει
(Εἰλητάρια τῶν χαρίτων ἀπὸ τῇ συλλογῇ *Τὸ τίμημα*)

καὶ πιὸ μεταλλαγμένος ὁ προγενέστερος:

Στὰ νησιὰ τῶν μακάρων ποὺ τὸ φῶς ἀγκυλώνει σὰν συρματοπλε-
γμα
(Ἀνατομία, ἀρ. 8· 1971)

Θ’ καὶ μιὰ θάλασσα ἀνέρεη στὰ πόδια τοῦ Θεοῦ
(Πάνω σὲ μιὰ χειμωνιάτικη ἀχτίνα, Γ’ 9)

Πρβλ. τοὺς στίχους τοῦ Κάλβου:

Ἕνας Θεὸς καὶ μόνος
.....
Κρέμονται ὑπὸ τοὺς πόδας του
πάντα τὰ ἔθνη, ὥς κρέμεται
βροχὴ ἔτι ἐναέριος
(Εἰς ἀγαρηνοὺς, 1, 6-8)

Στοὺς ἴδιους στίχους (6-10) σταματᾷ ὁ Σεφέρης καὶ στὶς *Δοκιμὲς* (Α’ σ. 196).

Ι’ Τῇ φλόγα τῇ γιатреύει ἡ φλόγα
ὄχι μὲ τῶν στιγμῶν τὸ στάλαγμα
ἀλλὰ μιὰ λάμψη, μονομιᾶς
(Πάνω σὲ μιὰ χειμωνιάτικη ἀχτίνα, Ζ’ 1-3)

31. Βλ. καὶ Τάσου Λιγνάδη, *Τὸ Ἑξίον Ἑστὶ τοῦ Ἑλύτη*. Εἰσαγωγή, σχολιασμός, ἀνάλυση. Βιβλιοθήκη Σχολῆς *Μωραΐτη*. Ψυχικὸν 1971, σ. 169.

Ὁ ποιητής ὡς τὸ τέλος (τὰ *Τρία κρυφὰ ποιήματα* δημοσιεύονται τὸ 1966) συναντιέται μὲ τὸν Κάλβο (βλ. καὶ Ζ'):

Οὕτως ἀπὸ τὸν ἥλιον,
ὡσάν πυρὸς σταλάγματα,
πέφτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν
τῶν αἰώνων, καὶ χάνονται
διὰ πάντα ἢ ὥραι
(Εἰς τὴν Νίκην, 56-60)

Τοὺς ἴδιους στίχους ὁ Σεφέρης ἀκούει καὶ στὴν Ἀγγλία, τὸ 1960, καθὼς ψάχνει γιὰ «τίς χαμένες ὥρες ἑνὸς ποιητῆ»³².

32. *Δοκιμές*, Β' 134-135. Στούς ἴδιους στίχους ὁ Σεφέρης συναντᾷ τὸν Eliot: «To be redeemed from fire by fire» (στίχος ἀπὸ τὸ «Little Gidding» IV): βλ. Νάσο Βαγενᾶ, ὅπου στή σημ. 30, σ. 317.

SUMMARY

Stefanos Dialismas, *Notes on Some Verses by Seferis*

This paper discusses verses and texts of modern greek (and european) literature that seem to have influenced Seferis in forming his own verses, or parallel expressions in the poetry of Seferis and other literary texts. Namely it discusses verses from Seferis' poems "Turning Point" (A), "The Sorrowing Girl" (B,Γ), "Rocket" (Δ), "Upon a foreign verse" (E), "Sunday" from "Notes for a "Week" (Q) "The Container of the Uncontainable" (Z), "Interlude of Joy", "Thrush", (H) and "On a Ray of Winter Sun" (Θ,Ι), and relative excerpts from the following texts: *Erophile* (A, E), N. Kazantzakis' *Nicephorus Phokas* (B), John Cl. Zervos' "Mystic Rock" (Γ), K. Karyotakis' *Elegies and Satires* (Δ), Ernest Psicharis' *The Voyage of Centurion* (Γ) and A. Calvos' *Odes* (H,Θ,Ι); it also quotes verses by contemporary greek poets using, after Seferis, the expression stone of patience (B).